

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ В ЗАКОНОДАВСТВІ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

О Паньонко І., 2014

Проаналізовано особливості суб'єкта злочину за кримінальним правом Київської Русі. Охарактеризовано значення віку для суб'єкта злочину. Визначено особливості відповідальності невільних людей за вчинені протиправні діяння.

Ключові слова: суб'єкт злочину, вік особи, осудність.

I. Panonko

SUBJECT OF CRIME IN THE LAW OF KIEVAN RUS

In the article analyzes the characteristics of the perpetrator in criminal law of Kievan Rus. The characteristic values for the age of the perpetrator. The features responsible unfree people for the committed wrongful acts.

Key words: an offense, the person's age, sanity.

И. Паньонко

СУБЪЕКТ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В ЗАКОНОДАТЕЛЬНОМ КИЕВСКОЙ РУСИ

Проанализированы особенности субъекта преступления по уголовному праву Киевской Руси. Охарактеризованы значение возраста для субъекта преступления. Определены особенности ответственности несвободных людей за совершенные противоправные деяния.

Ключевые слова: субъект преступления, возраст лица, вменяемость.

Постановка проблеми. Одним з провідних інститутів кримінального права є інститут суб'єкта злочину. Цей важливий інститут має давні коріння. Першою законодавчою пам'яткою, яка заклала фундамент цього інституту є "Руська Правда", в якій серед інших норм були і норми кримінального права. Актуальність дослідження цього інституту зумовлена тим, що норми кримінального права, які містилися в цьому акті в подальшому впливали на формування сучасного кримінального права.

Мета дослідження – проаналізувати особливості суб'єкта злочину за кримінальним правом Київської Русі, охарактеризувати значення віку для суб'єкта злочину та визначити особливості відповідальності невільних людей за вчинені протиправні діяння.

Стан дослідження. Питання пов'язані з кримінальним правом Київської Русі поверхнево розглянуті в підручниках та навчальних посібниках з історії держави і права України. Ці питання у своїх статтях досліджували науковці А. Арсеній, В. Бурдін, Т. Гончар, В. Гришук, Ю. Зубашенко, А. Єреган, Я. Остапик та інші. В російській правовій літературі порівняно з українською наявні дослідження кримінального права Київської Русі: С. А. Кондрашкина, М. Ю. Неборского "Преступление и наказание в Древней Руси" (1999), Федорова А. Н. "Правонарушение и юридическая ответственность по Русской Правде" (2005). Проте, не дивлячись на це, питання, які стосуються безпосередньо суб'єкта злочину за кримінальним правом Київської Русі залишаються мало-дослідженими.

Виклад основних положень. У кримінально-правовій теорії суб'єктом злочину визнається особа, яка володіє сукупністю ознак, що дають підстави для притягнення її до кримінальної

відповідальності. Кримінальний кодекс 2001 р. не лише визначив поняття суб'єкта злочину, але й передбачив у Загальній частині окремих розділ IV, у якому врегульовані усі основні питання щодо цього поняття. Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [13, с. 109].

Суб'єктом злочину в Київській Русі могла бути лише людина. Так, встановлюючи відповідальність за вчинення тих чи інших злочинів, перший нормативний акт східних слов'ян "Руська правда", визначаючи покарання, мав на увазі виключно фізичних осіб як можливих винуватців їх вчинення. Прикладом можуть бути статті 1, 4, 13 та інші, які визначають як види покарань, що застосовуються до винного, так і характер злочинних діянь, які можуть бути вчинені виключно людиною і ніким іншим (напр., ст. 4, яка регулювала відповідальність за образу, вчинену шляхом нанесення удару мечем у піхвах або рукояткою меча) [12, с. 94]. Сучасні науковці зазначають, що "Руська Правда" не передбачала вікових обмежень кримінальної відповідальності [4, с. 55; 7, с. 47; 5, с. 66]. Інші науковці стверджують, що в "Руській Правді" та в інших джерелах права Київської Русі відсутні норми, що стосуються вікового цензу для суб'єктів злочину [10, с. 4-5; 2, с. 6]. З цими думками варто погодитись частково, так як в джерелах права Київської Русі вже ж таки наявні згадки про вік особи, що вчинила злочин.

Згадки про вік в кримінальному праві містяться перш за все в "Руській Правді". Так, приватне правило "Руської Правди" твердить, що дружина та дитина холопа, які брали участь, (незалежно від їх віку), у татбї (розбї), видаються скривдженому (за цей же злочин вільні співучасники платили віру). Тобто дитина, якщо брала участь у татбї, незалежно від її віку, підлягала такому самому покаранню, як і дорослі, що вчинили злочин [3, с. 15].

Устав Ярослава також містив згадку про те, що до осіб, які не досягли 12 років, могли бути застосовані різноманітні кримінальні покарання на рівні з дорослими. Проте до них не могло бути застосоване покарання у вигляді смертної кари. Замість неї призначалося інше покарання [1, с. 29].

Із тексту Кормчої книги, на думку С. Кудїна, можна зробити висновок, що дії осіб, яким ще не виповнилось 8 років, не карались [9, с. 416]. Крім того, як зазначає Ю. Цветкова, Єфремівська Кормча розподіляє покарання винних у скотолозтві залежно від віку, у якому був вчинений злочин та наявності законної дружини. Так, для тих, хто вчинив цей злочин до 20-ти років повинно призначатися 20 років відлучення від Таїн, у період з 20-ти до 50-ти років та одруженим – 30 років, а одруженим віком більше 50-ти років – допускати до причастя тільки перед смертю [14, с. 174].

Традиційно в сучасній правовій літературі зазначається, що кримінальне право не знало такої ознаки суб'єкта злочину як осудність. Проте, В. Марчак зауважує, що в епоху Київської Русі все ж таки можна знайти явні ознаки кримінальної осудності, пов'язані з оцінкою особи злочинця. Зокрема, науковець зазначає, що злочинцем визнавалась особа, яка володіла свідомістю та волею, була суб'єктом охоронюваних законом суспільних відносин. В "Руській Правді" закріплювалося положення про те, що свідомість і воля особи можуть бути тимчасово паралізовані, внаслідок чого діяння втрачає свій злочинний характер. Якщо провести аналогію із сучасним законодавством, то такий стан можна порівняти зі станом афекту: "если кто ударит другого батогом..., а оскорбленный не стерпит того, ткнет мечем, то вины ему в этом нет". В цьому випадку порушена психологічна рівновага розглядалася крізь призму права помсти, тому мова йде про ненастання кримінальної відповідальності [8, с. 23].

Деякі склади злочинних діянь в староруському праві були пов'язані лише з суб'єктами жіночої статі. Наприклад, Статут князя Володимира Святославовича розглядає серед справ, що підлягають церковному суду, ситуацію, коли "девка дєтя повьржеть". Тут йдеться про залишення дитини, що народилася, або про позбавлення від плоду. Просторова редакція Статуту князя Ярослава на відміну від Статуту князя Володимира Святославовича містить норму про вбивство небажаної дитини (ст. 6).

Поняття юридичної особи закон цієї доби ще не знає. Проте А. Федорова цілком обґрунтовано зауважує, що відповідно до "Руської Правди" корпоративним суб'єктом відповідальності була громада, оскільки вона була зобов'язана видати злочинця або платити дику виру [11, с. 9].

Суб'єктом злочину визнавалася будь-яка людина, крім холопа й челядника. Останні становили власність господаря, який і ніс відповідальність за їхні неправомірні вчинки, що, однак, не виключало права застосування до раба фізичного впливу. Так, якщо під час крадіжки були спіймані холопи ("їх князь продажою не карає, так як вони є невільними"), то потерпілий отримує винагороду за завдані їй збитки ("урок"). Холопи не піддавалися покаранням, оскільки були невільні і не були суб'єктами злочину. Їхнім господарем сплачувалося тільки винагорода потерпілому. Замість сплати винагороди господар міг видати винного холопа потерпілому. Холопа можна було бити, мордувати, страчувати. Проте після смерті князя Ярослава Мудрого вбивати холопів було заборонено [6, с. 255].

Висновки. Отже, кримінальне право Київської Русі не містить безпосередньо поняття суб'єкта злочину, проте деякі його особливості були відомі тогочасному законодавцеві. Суб'єктами злочину, як правило, визнавалися лише вільні люди. У кримінальному праві Київської Русі частково спостерігається кримінально-правова диференціація віку суб'єкта злочину, зокрема, тогочасне право за деякі види злочинів розподіляє покарання винних залежно від віку, у якому був вчинений злочин. Корпоративним суб'єктом відповідальності могла бути і громада.

1. Байбарин А. А. Уголовно-правовая дифференциация возраста / А. А. Байбарин. – М.: Высш. шк., 2009. – 252 с. 2. Бурдін В. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні / В. Бурдін. – К.: Атіка, 2004. – 240 с. 3. Гончар Т. О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук / Т. О. Гончар. – Одеса, 2004. – 211 с. 4. Єреган А. Поняття злочину та покарання в джерелах права Київської Русі / А. Єреган // Вісник ЛДВС імені Е. О. Дідоренка. – 2008. – № 4. – С. 54–61. 5. Заруба В. М. Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі (кінець VIII – початок XIV ст.) / В. М. Заруба. – К.: Істина, 2007. – 128 с. 6. Кульчицький В. Галицько-Волинська держава (1199–1349) / В. Кульчицький, Б. Тищик, І. Бойко. – Львів, 2005. – 280 с. 7. Кульчицький В. С. Історія держави і права України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. С. Кульчицький, Б. Й. Тищик. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2008. – 624 с. 8. Марчак В. Обмежена осудність: психолого-правовий зміст / В. Марчак. – Чернівці: ЧНУ, 2010. – 400 с. 9. Сапожнікова О. Вік кримінальної відповідальності в Україні (історичний аспект) / О. Сапожнікова // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія право. – 2008. – Вип. 9. – С. 416–419. 10. Терлюк І. Огляд історії кримінального права України: навч. посіб. / І. Терлюк. – Львів: Ліга-Прес, 2007. – 92 с. 11. Федорова А. Н. Правонарушение и юридическая ответственность по Русской Правде: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. Н. Федорова. – Казань, 2005. – 20 с. 12. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / П. Л. Фріс. – К., Атіка, 2004. – 488 с. 13. Хряпінський П. Кримінальне право України: Загальна частина / П. Хряпінський. – Суми: Університетська книга, 2009. – 687 с. 14. Цветкова Ю. В. Єфремівська Кормча – джерело права Київської Русі (кінець XI – початок XII ст.): дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Ю. В. Цветкова. – К., 2003. – 210 с.